

**MMETỤTA ASỤSỤ BEKEE NA-EMETỤTA NKUZI NA ỌMỤMỤ
ASỤSỤ IGBO NA SỊNỊỌ SEKỌNDỊRỊ N'OKPURU ỌCHỊCHỊ IGBO
ETITI, STEETI ENUGWU**

Christian E. C. Ogwudile (PhD)

Ngalaba Amụmamụ Asụsụ Igbo na Eshia

Mahadum Nnamdị Azikiwe, Ọka

08037468693

cec.ogwudile@unizik.edu.ng

Na

Chimankpam JulietDidiugwu

Ngalaba Ọmụmụ Asụsụ Igbo nke

Mahadum Nnamdị Azikiwe, Ọka dị na

KọleejiKeedukeshon (Tekinịkal), Steeti Enugwu

Ụmịedemede

Nchọcha a lebara anya na mmetụta asụsụ Bekee na-emetuta nkuzi na
ọmụmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ Siniọ Sekondiri di n'okpuru ochichi

Igbo Etiti nke Steeti Enugwu. E jiri usoro sovee mee nchọcha a. Nwa nchọcha jiri ajuju ederede nke isi ya bụ mmetuta asụsụ Bekee na-emetuta nkuzi na omumụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ Sinio Sekondiri di n'okpuru ochichi Igbo Etiti nke Steeti Enugwu wee mee nchọcha a. E jiri usoro nsere hopta ụlọ akwụkwọ iri n'etiti ụlọ akwụkwọ Sekondiri di iri asato na ise e nwere n'okpuru ochichi Igbo Etiti. Ndi e jiri mee nchọcha a bu umu akwukwo onugwu ha di nari abuo ndi nochitere anya umu akwukwo onugwu ha di otu puku na nari iteghete. Ndi nchọcha haziri ihe ha choptatara site n'usoro miini. Ihe a choptara gosiri na asusụ Bekee na -emetuta nka umu akwukwo gbasara isu na ide asusụ Igbo. O na-emetuta akparamagwa ndi nne na nna ufodu gbasara mmuta umuaka n'ebe omumu asusụ Igbo n'ụlọ akwukwo di. O na-emetutakwa izuoke ngwa nkuzi asusụ Igbo n'ụlọ akwukwo. Ndi nchọcha tunyere aro ndi a: goomenti ga-ewebata ezigbo akwukwo ogugu ndi e jiri Igbo izugbe deputa. Ndi nkuzi na ndi isi ụlọ akwukwo ga na-agba umu akwukwo mere nke oma n'omumu asusụ Igbo ume di ka inye ha ohere agumakwukwo n'efu. Ozo di ka ibe ya bu na ndi nne na nna ga na-eji asusụ Igbo azulite umuaka ha. Tinyere nke a, ndi goomenti ga na-achikoba ogbakọ ozuzu di iche iche iji nye ndi nkuzi ozuzu puru iche n'asusụ Igbo. Na nchikota, ndi goomenti kwesiri ime ka o buru iwu na tupu e were nwaafọ Igbo obula n'oru na o ga-abu onye maara asu ma na-edekwa asusụ Igbo nke oma.

Ndubanye

Asusụ bu ihe di mkpa na mmekorita mmadu na ibe ya. Asusụ bu uzouwa niile si akowa obi ha; o bu mgbala ama obi. Asusụ bu ihe di okputorokpu. Nke a putara na o bu ihe bidoro na mbido uwa ma buru ihe a na-ahuta site n'agburu ruo n'agburu. Ya mere Agbedo (2003) jiri kwuo na asusụ bu otu n'ime ihe agburu ji akowaputara agburu maka odinaala na omenaala, nkwenye ha, okpukpere Chi ha na kwa nhuru uwa ha. O gakwara n'ihu kwuo na e wepu asusụ na mmekorita na-adi n'etiti mmadu na ibe ya agaghị adi mfe. Agbedo (2000) kwukwara na asusụ bu okwu si mmadu n'onu puta iji weta mmekorita mmadu na ibe ya. Mbah (2002) n'akuku nke ya kwara asusụ di ka iji akara uda ma o bu akara edemede na-eziputa mbunuche mmadu ma o bu mmekorita mmadu na ibe ya.

Otu e siri nwee otutu agburu n'uwa, ka e siri nwee otutu asusụ. Ndiiche n'asusụ so n'ihe na-eweta ndiiche n'otu agburu na agburuozo. Mana n'agbanyeghi na e nwere otutu asusụ n'uwa, asusụ niile ha nhataha. O nweghi asusụ ka ibe ya mma. Uru asusụ Igbo na-abara ndi Igbo nwe ya bukwu uru asusụ Awusa na ndi ozo di iche iche na-abara ndi nwe ha. Ya bu, mmadu niile no n'uwa nwere otu asusụ ma o bu karia ha na-asu. Nke a

nwere ike buru asusu ha mutara amuta oge ha na-etolite. Asusu Bekee bu asusu mba uwa di ka Ngugu (1998) siri kowa ya. O bu asusu ndi ocha webatara ha jiri chia ala Naijiria ma kuzikwaara ha agumakwukwo na otutu ihe ndi ozo di iche iche webatara mmepe obodo. O bu asusu onye o bu la n'ala Naijiria na-achosi ike, obuladi ndi Igbo n'onwe ha. O bu asusu njiko, asusu ochichi, asusu azumahia na asusu nke ihe niile tinyere nke mmekorita mmadu na ibe ya. O bu asusu a na-asu n'akuku niile n'ala Naijiria. Akwukwo usoro ochichi Naijiria nke afu 1999 nyere asusu Bekee okwa di elu n'ala Naijiria. Robert (2011) kwuru na kaala Naijiria nwechara onwe ya n'ochichi ndi ocha, asusu Bekee gara n'ihu nogide n'iwere onodu ukwu na Naijiria o kachasi n'ulo akwukwo ndi goomenti, onodu azumahia na ndi ozo. O bu asusu a jikotara Naijiria onu n'etiti otutu asusu niile di n'ala Naijiria. E ji ya akuzi ihe niile a na-amu n'ulo akwukwo ma burukwa ihe omumu n'onwe ya. Taa, asusu Bekee bu asusu ndi Naijiria nabatara di ka asusu ha ji enwe mmekorita n'etiti onwe ha.

Asusu Igbo bu otu n'ime asusu ato kacha puta ihe na Naijiria ndi goomenti nabatara ka a na -akuzi n'ulo akwukwo. Mgbe o bu la a kporo Igbo, o nwere ihe atona-agbata mmadu n'obi ya. Ha bu: ndi Igbo, ala Igbo na asusu Igbo. O bu ya bu asusu ndi Igbo ji akparita uka ma na-emekorita n'uzo di iche iche di ka n'ibi obi ezinaulo, azumahia, isorita mpi, ime omenaala, ikuzi, izikorita ozi, ime nchoputa na otutu ihe ndi ozo.

N'igbado ukwu n'he niile a kowara tupu ugbo a gbasara asusu Bekee na asusu Igbo, o kwere nghota na asusu abuo ndi a no di ka asusu ndi mmadu ji ebi obi n'ala Naijiria, ma burukwa asusu a na-amu n'ulo akwukwo. Ka o di ugbo a, nhazi ihe niile gbasara agumakwukwo bu nke a haziri di ka ukpuru na omenaala ndi ahụ siri di. O bukwu asusu Bekee ka e ji deputa ihe niile gbasara ya. Ndi a mere asusu Bekee ka o buru iwu na onye na-agafeghi na ya agaghi agafe klasi nke o kwesiri igafe. O bukwu ya ka e ji eme nnwale n'ulo oru di iche iche maka ichota oru na mbuli n'okwa. Nwata akwukwo suo asusu Igbo n'ulo akwukwo, a taa ya ahuhu mana onye suo Bekee a kuoro ya aka.

N'ih ihe ndi a na kwa otutu ihe ndi ozo kpatara mmadu niile n'ala Naijiria na-achosi ike imuta asusu Bekee karja asusu ozo. Otutu ezinaulo na-akuziri umu ha asusu Bekee malite mgbe ha na-anu ara. O di kwa otu a n'ulo akwukwo ndi ota akara, o bu asusu Bekee ka e ji agwa ha okwu, nke na-eme na o bu ya bu asusu mbu ha na-amuta. Mgbe ha na-aba praimari, ha na-amuzi asusu Igbo Izugbe di ka asusu nke abuo. Oge a na-abu asusu Bekee ka e ji akuziri ha asusu Igbo. E ji asusu Bekee akowara ha asusu Igbo ha aghotaghi iji mee ka ha ghota ya nke oma.

O kwere nghota na mgbe obula asusu abuo ma o bu kara biakotara onu, a ga-enweriri mbufe asusu. Mbufe asusu nwere ike bu ru n'uzo di mma ma o bu n'uzo adighi mma. Di ka o siri gbasa asusu Bekee na asusu Igbo n'ala Naijiria, e nwere mbufe asusu nke adighi mma. Site n'ihe ndi a kowara, asusu Bekee na-akpagbu asusu Igbo n'ebe o di ukwu n'ihu onodu e nyere ya. O nweghi onye o bu bu nwa amala Igbo ma ndi guru akwukwo ma ndi agughi puru isu asusu Igbo ruo n'isi ghara itinye ya asusu Bekee (Engligbo). Onodu a metutara ma akwukwo ogugu Igbo. E ji asusu Bekee akowa ihe ufodu n'ime ya. Otutu mkpuru okwu Igbo digasi n'ime akwukwo ndi a bu mkpuru okwu Bekee a supere n'asusu Igbo. Nke a bu nnukwu nsogbu maka na o bu ru na asusu Igbo ji ugwu ya di ka o kwesiri, e kwesighi iji asusu Bekee na-akowa ya ma o bu na-eke ihe gbasara ya n'ihu na asusu bu asusu.

Asusu Igbo na Onodu Ya N'ulo Akwukwo Sini Sekondiri

Asusu Igbo di ka Anozie (2003) siri kowaputa bu otu n'ime otutu asusu sitere n'okpuru asusu a na-akpo "kwa" di n'okpuru ezinaulo asusu a na-akpo "Naija Kongo". Naija Kongo bu ezinaulo asusu di n'okpuru nnukwu asusu bu "Congo Cord Fonio". O gakwara n'ihu kwuo na asusu Igbo bu otu n'ime asusu ato kacha puta ihe n'ala Naijiria. Ebe omumu asusu Igbo putakarisi ihe n'ala Igbo bu na Steeti Enugwu, Anambara, Imo, Abia na Ebonyi.

Di ka o siri gbasa onodu asusu Igbo di ka otu ihe omumu a na-amu n'ulo akwukwo sekondiri, asusu Igbo etoghi eto di ka ihe omumu ndi ozo a na-emegasi n'ulo akwukwo. Anozie (2003) gosiputara na ihe a na-edekasi n'ahu aja n'ulo akwukwo niile nke praimari na sekondiri, bu na ha anabataghi isu Igbo n'ulo akwukwo ha. Onye suo Igbo, o kwuo nha. Onodu di otu a na-ebutu ugwu asusu Igbo nwere. E si uzo di otu a, akuziri umuaka na omumu asusu Igbo abaghi uru ma o bu na o dighi mkpa ka asusu Bekee. Site n'uzo di otu a, asusu Igbo ejiri nwayoo na-anwu. N'ikwado okwu a, Nwadike (2009) siri na ihe na-arutu aka ngwa ngwa n'onwu asusu bu mgbe umuaka anakwaghi asu ya. O di otu a, o na-egbubi udo mmekorita di n'etiti otu ogbo na ibe ya. Nke a na-eme na mgbe ndi okenye nwuchara, asusu ha esoro ha nwuo.

Nke ozo yiri ibe ya gbasara onodu asusu Igbo n'ulo akwukwo bu ozuzu a na-enye ndi nkuzi asusu Igbo tinyere akparamagwa ndi nkuzi nye asusu Igbo. Ukeje (1976) kowara na onye nkuzi bu ume ahu nke ihe omumu niile na-ekuru, ma burukwa nkume (okwute) ji ulo bu ihe omumu.

Ọ kwakwara na ezigbo mmụta na-apụta ihe bụ maka etu onye nkuzi ọ bụla si kwurụ chīm n'ihe ọ na-akuzi. Onye nkuzi abughị naanị kuziere ụmụ akwụkwọ ihe ka ọ nọ ọrụ ya, kama na ọ bụkwa onye ndu, onye mgbaziri na kwa onye agbamume nyere ụmụ akwụkwọ ya ka mmụta gaa nke oma. Tupu nke a abia na mmezu, onye nkuzi asụsụ Igbo ga-agabiga ezigbo ọzụzụ puru iche iji bonye onwe ya aja n'ukwu.

Nke a mere Okpala (1990) jiri tinye ọnụ wee si na ọ bụ enweghi ezigbo ọzụzụ ndi nkuzi na-ebute nkuzi adigboroja ma ọ bụ nra ahụ di na nkuzi na omumụ asụsụ Igbo a na-ahụ n'ụlọ akwụkwọ sekondiri.

Asụsụ Bekee na ọnọdụya dika ihe omumụ a na-amun'ụlọakwụkwosiniọsekondiri

Asụsụ Bekee bụ asụsụ ndi ọcha jiri chia ala Naijiria n'oge gboo. Malite n'oge ahụ ka o jiri were ọnọdụ ma gbanye mgborogwu n'ala Naijiria. Ndi Naijiria nabatara ya di ka asụsụ njiko ebe ha hutara na ọ hịara ahụ Naijiria inwe otu asụsụ site n'asụsụ niile ha nwere. Robert (2001) kwuru na ka obodo Naijiria nwechara onwe ha n'ochichi ndi ọcha, asụsụ Bekee gara n'ihu nọgide n'iwere ọnọdụ na ugwu karichaa na goomenti, azumahia, agumakwukwọ na kwa n'ebe ndi ọzọ di iche iche. N'ihia ya, onye ọ bụla na-ahutazi asụsụ Bekee di ka ihe a na-achosi ike.

Di ka o siri gbasaonodu asụsụ Bekee n'ụlọ akwụkwọ, Nwachukwu (2012) kwuru na e mere asụsụ Bekee ka ọ buru naani asụsụ a nabatara maka inye mmadu ọzụzụ, maka iru ọrụ ma ọ bụ ije ozi na goomenti. Ọ gara n'ihu kwuo na e mekwara ya ka ọ buru asụsụ ọchichi. Di ka n'ụlọ akwụkwọ, e mere ya ka ọ buru iwu na nwata akwụkwọ ọ bụla ga-enwetariji ya tupu o si n'ogo sekondiri nke nta banye na siniọ sekondiri. N'otu aka ahụ, nwata akwụkwọ ọ bụla ga-enwetariji ya tupu o wee ike ibanye mahadum. Nke a mere ka asụsụ Bekee ghorọ asụsụ nkuzi na omumụ n'udi na ihe niile a na-amu n'ụlọ akwụkwọ bụ asụsụ Bekee ka e ji akuzi ha.

Etu asụsụ Bekee si emetuta asụsụ Igbo n'ụlọakwụkwosekondiri

Di ka Igboanusi (2002) siri kwu na ebe ọ buriji eziokwu na ebe e nwere asumasu abuo, na asụsụ abuo a na-emetuta onwe ha. Ha abuo ga na-akwalite onwe ha n'udi igwakorita asụsụ abuo ndi a jiri mee ka izikorita ozi na-aga were were n'akuku asụsụ nke ọ bụla n'etiti ha abuo.

N'itinye ọnụ n'onodu a, Ene (1999) kwuru na ngwakorita asụsụ na-emetutakari otu akuku n'udi na ọ na-abukari asụsụ Bekee na-emetuta asụsụ epum. N'ihia onodu ugwu e bunyere asụsụ Bekee n'ebe agumakwukwọ di, asụsụ Bekee kpachapuru asụsụ Igbo n'akuku.

N'igbado ukwu na mbuli e buliri asusu Bekee n'onodu di iche iche gbasara agumakwukwo, otutu mmadu karichaa umu amaala Igbo gutara akwukwo weere asusu Bekee di ka asusu mbu ha. O buriji eziokwu na ha na-asubu Igbo mana Igbo nke ha na-asu bu olundi nke mpaghara obodo ha. O bu asusu Igbo Izugbe ka a na-amu ma jirikwa na-akuzi ihe n'ulo akwukwo. Lado (2008) kwuru na site n'ikwu na mgbochi omumu asusu a na-enwe n'etiti ndi na-amu ma o bu asu asusu abuo bu ichoputa ndiche n'asusu abuo ndi o metutara. O na-adi otu a n'ihu na nwata akwukwo na-ebufe udiri na mputara asusu mbu n'ebe asusu nke abuo no ebe o na-achio igkota na isu asusu nke abuo.

Ebe agumakwukwo hiwere isi n'asusu Bekee, ihe o putara bu na asusu ndi ozo niile nke asusu Igbo bu otu n'ime ha enweghi uru ha bara. Uzoezie (2001) kwuru na nnodebe asusu Bekee na asusu Igbo nodobere onwe ha mputara mkpuru ojo ndi a n'ebe asusu Igbo di:

- Ntugbara ndi Igbo site n'ime otu asusu ka ha buruzia obodo nwere otutu asusu.
- Mkpuru okwu asusu Bekee ijiri ike na-ekwobanye n'oba okwu asusu Igbo.
- Ijiri otutu mkpuru okwu asusu Bekee na-anochite anya otutu mkpuru okwu asusu Igbo. Ihe niile ndi a na ndi ozo bu onodu asusu Igbo hutara onwe ya n'ihu asusu Bekee ya na ya nodebere.

N'iga n'ihu ikwuputa mmetuta asusu Bekee metutara asusu Igbo, Uzoezie (2001) kwakwara na mkpuru kacha puta ihe bu mputa "Engligbo". Nke a ka o gara n'ihu kwuo na o nwere ike ibu asusu ozo a tukwasiri ndi Igbo. Engligbo putara ngwakorita asusu Bekee na asusu Igbo n'ikwu okwu. O kwukwara na mputa Engligbo bu otu njirimara nke ihe Hassanpour (2001) kpore "Linguicide" ya bu ikpacha anya gbuo asusu. Nke a na-akowa na Engligbo nwere ike inochite anya asusu Igbo n'odiniihu. O buladi ruo ugbua, o siri ike ihu onye o bu na-asu Igbo ma ndi nkuzi, umu akwukwo, ndi guru akwukwo ma ndi agughi akwukwo na-adighi agwakorita asusu Bekee na asusu Igbo. N'akuku nke ozo, Okorji (1998) na nkwenye ya siri na mpako so etinye aka n'ime na umu akwukwo na-agwakorita asusu Bekee na Igbo. Di ka Okeke (2009:5) siri kwu n'aka nke ya, "na o nwere ike ibu iji kpuchite nzuzu onye na -ekwu okwu, o kachasi onye amaghi akwukwo iji gosi na ya ma ebe a no". Ugwu (2013) na nkwenye ya gosiri onodu ole na ole so akwalite ngwakorita a. E nwere ike ikpo ihe ndi a nsogbu ndi no n'ime asusu Igbo. Hagunyere:

- a) Mgbe otutu mkpuru okwu asusu Igbo na-abughi ihe ndi Igbo niile na-aghota. Ufodu ha gunyere:

- i) Onyonyo –Picture
- ii) Okooko – Flower
- iii) Igbe - box
- iv) Elekere - Hour dg
- b) Mgbe ọtụtụ mkpụrụ okwu asụsụ Bekee gbagoro nnukwu mgbọrọgwụ n'ịsụ ya n'etiti ndị na-asụ Igbo, nke na ha ekpuchigo mpụtara ha n'asụsụ Igbo.
Ịmaatụ - Hand bag, tyre, handkerchief, belt, dg.
- ch) Mgbe mkpụrụ okwu Igbo na-anọchite anya ọtụtụ ihe, ma onye na-asụ asụsụ chọrọ ịrụtụ otu ihe aka.
Ịmaatụ -
Ugbọ mmiri - canoe, boat, ship dg
Achicha - cake, biscuit dg
Otu - cult, association, club dg.
Etu ọ dị mgbe onye Igbo siri “ugbo mmiri”, onye nnyocha na-adabere n'akọnuke ya ka o wee mara ụdịdị “ugbo mmiri” nke a na-ekwu maka ya.
- d) Mgbe ndị Igbo nabatara mkpụrụ okwu asụsụ Bekee na mkpọpụta na kwa mpụtara ha n'asụsụ Igbo.
Ịmaatụ -
Table - Tebulu
Trouser - Trauza
Cashew - Kashju
Candle - Kandulu
Stove - Stovu dg.

Ọ bụ ọnọdụ ndị a dị ka Ugwu (2003) chọputara so ebute ngwakọta asụsụ Bekee na asụsụ Igbo.

Agwa ndinne na nna

Ọtụtụ ndị nchọcha emeela nchọcha dị iche iche dị ka o siri gbasa nkwardo, mmasi na enyemaaka ndị nne na nna n'ebe agumakwukwọ ụmụaka ha. Onyegbu (1999) deputara na ụmụ akwukwọ ndị nne na nna ha nwere ezi echiche ebe ịsụ asụsụ Igbo n'ezinaulọ ha nwere nnukwu uru na-esọ ya. Ya bụ ezigbo agbamume ndị nne na nna na-eme ka ha tinye ụmụ ha n'ezigbo ulọ akwukwọ dị iche iche. Ha na-eme nke a site n'ichota ndị na-abia n'ulọ ha na-akuziri ụmụ ha ma ọ bụ ikuziri ụmụ ha n'onwe ha. Okeke (1985) gosiputara uche ya dị ka o siri gbasa ndị nne na nna site n'ikwu na ha so agba ndị nkuzi ume ka ha were asụsụ Bekee kuziwere ụmụ akwukwọ ihe n'ulọ akwukwọ. Site n'uzọ dị otu a, asụsụ Igbo aburuzie ihe e ledara anya nke ukwu. N'iga n'ihu dị ka o siri gbasa mmụta ma ọ bụ mgbanwe asụsụ nke ụmụaka, Okonkwo (1998) kwuru na ndị nne na nna nwere ike ịdị na-akpọga ụmụ ebe a na-eme ihe onyonyo gbasara asụsụ Igbo, ebe e kposara ihe ochie metutara omumu

asusu Igbo, oba akwukwo, na kwa ebe e nwere egwuregwu na-akwali mmasi umuaka gbasara agumakwukwo.

Enweghiezigbo ngwa nkuzi zuru oke

Ngwa nkuzi bu enyemaka ihe omumu na-eme ka nkuzi na omumu na-aga n'ihu. Ngwa nkuzi na -enyere ndi nkuzi na umu akwukwo aka ighota ihe omumu, udiri enyemaka n'ebe asusu Igbo no na-ako nnukwu ukwo n'ulo akwukwo sekondiri digasi n'ala Naijiria. Ugwu (2001) kwuputara na otutu ulo akwukwo ndi ime obodo di iche iche na ndi nkuzi anaghi eji ngwa nkuzi akuzi ihe. Ndi goomenti anaghi etinyekwa uche n'ihe gbasara ngwa nkuzi Igbo. Ha na-aka enwe mmasi n'ihe omumu ndi ozozo di ka asusu Bekee, sayensi, mgbakwo na mwepu dg. O bu ndi a ka ha na-aka etinye ego zuputa ngwa nkuzi ma kesaa ha n'ulo akwukwo. Njoku (2003) choputara na otutu ulo akwukwo Sekondiri enweghi Laabu, wokshop na ngwa nkuzi di iche iche na-enye aka na nkuzi na omumu asusu Igbo. O gara n'ihu kwuo na ukwo ihe ndi a na-ebute na umu akwukwo na-enwe nlaghachi azu n'omumu asusu Igbo. Iji ngwa nkuzi kuziere umu akwukwo ihe ka eji akpoghachite mmuo umuaka ka ha ghota isiokwu ahu nke oma.

Usoro nhaziihe achoputara

N'ebe a, ndi nchocha jiri usoro miini were hazie ihe a choputara na nchocha a. Osisa ajuju o bu la nwere miini gafere 2.5 bu nke a nabatara, ma buru ndi a ga-eji ruo oru osisa ajuju. Nchocha o bu la erughi 2.5 bu nke a nabataghi.

Nchoputaga

N'ebe a, a haziri ihe a choputara maka nchocha a. E gosiri nke a na tebulu na tebulu site n'igbado ukwu n'ajuju nchocha e weputara maka nchocha a.

Ajujunchocha nke mbu

Kedu etu asusu Bekee siri nwee mmetuta na nka umu akwukwo gbasara ide na isu asusu Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri?

Ntuzi aka:

'EI' putara Ekwesiri m ike
'E' putara Ekwere m
'AI' putara Ajusiri m ike
'A' putara Ajuru m

onyogugu	Ndina	EI	E	AI	A	Miini	Mkpebi
1	Mgbe m choro isu asusu Igbo, a na m ewebatakarị asusu Bekee	129	42	12	17	3.4	Nnabata

	iji kowa onwe m nke oma.						
2	Iha nha ma a sụọ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ m na-egbochi m isụ na ide asụsụ Igbo.	108	53	29	10	3.3	Nnabata
3	Ọtụtụ ụmụ akwụkwọ anaghị aghọtacha omumụ asụsụ Igbo nke oma ma ọ bụrụ na agwakotaghi ya na asụsụ Bekee.	88	68	35	9	3.1	Nnabata
4	N'ihị mmasị m nwere n'asụsụ Bekee, ọ na-eme ka m nwee nsogbu n'isụ na ide asụsụ Igbo nke oma.	79	55	38	28	2.9	Nnabata

Tebulu 1

Tebulu nke mbu a gosiri ọsịsa miini na etu asụsụ Bekee siri nwee mmetụta na nka ụmụ akwụkwọ gbasara ide na isụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri di n'Igbo Etiti. Site na mkpebi ihe a chọputara, o gosiri na ọgụ nke mbu, abuo, ato na anọ ndi akara miini ha bu 3.4, 3.3, 3.1 na 2.9 dabara adaba na nchocha a n'ihị na ha ruru ma karia 2.5 bu onodu mkpebi miini a nabatara. Ndi nchocha wee kpebie na ndina nke mbu, abuo, ato na anọ na tebulu nke mbu a bu ihe ndi so eme na asụsụ Bekee na-enwe mmetuta na nka ụmụ akwụkwọ gbasara ide na isụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri di n'Igbo Etiti.

Ajụjunchocha nke abuo

Olee etu asụsụ Bekee si emetuta mmasị ndi nkuzi asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri?

onwoguugu	Ndina	EI	E	AI	A	Miini	Mkpebi
5	Ndi nkuzi Igbo ọfodu anaghi enwe afọ ojuju n'isụ naani asụsụ Igbo n'ihu ụmụ akwụkwọ.	85	68	32	10	3.1	Nnabata
6	Ndi nkuzi ọfodu na-enwekarị obi iju oyi ikuziri ụmụ akwụkwọ asụsụ Igbo n'ihị ajo akparamagwa ụmụ akwụkwọ n'ebe ihe omumụ a di.	90	71	29	10	3.2	Nnabata
7	Ndi na-akuzi Igbo n'ụlọ akwụkwọ na-eme ihere ikowaputa onwe	79	67	50	4	3.1	Nnabata

	ha di ka ndi nkuzi Igbo n'etiti ndi nkuzi asusu Bekee, Sayensi na ndi ozo						
8	Obi iju oyi ndi nkuzi na-emetuta obi anumoku umu akwukwo n'ebe ihe omumu asusu Igbo di.	68	72	43	173	2.9	Nnabata

Tebulu 2

Tebulu nke abuo gosiri osisa miini gbasara etu asusu Bekee si emetuta mmasi ndi nkuzi Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri di n'Igbo Etiti. Site na nchocha mkpebi ndi nchocha, o gosiri na site n'ogu nke ise, isii, asaa na asato dabara n'ihu na ha ruu 2.5 bu nke a nabatara. Ya mere ndi nchocha jiri kpebie na ogu ise, isii, asaa na asato na-eme na asusu Bekee na emetuta mmasi ndi nkuzi Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri di n'Igbo Etiti nke Steeti Enugwu.

Ajajunchocha nke ato

Kedu ka asusu Bekee si emetuta akparamagwa ndi nne na nna ufodu di ka o siri gbasa mmata umuaka nye omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo?

onugugu	Ndina	EI	E	AI	A	Miini	Mkpebi
9	Ndi nne na nna ufodu na-achoka umu ha na-asukari asusu Bekee iji gosi na ha guruguru akwukwo.	111	66	10	13	3.4	Nnabata
10	Ndi nne na nna ufodu na-eji asusu Bekee agwa umu ha okwu na kwa akuziri ha ihe n'ulo.	98	82	7	13	3.1	Nnabata
11	Ndi nne na nna ufodu na-egbochi umu ha itinye uche n'ihu omumu asusu Igbo n'ihu na ha kwere na o nweghi ebe o na-eduga ha.	92	69	34	5	3.2	Nnabata
12	Ndi nne na nna ufodu na-enye umu ha ihe agbamume ma ha mee nke oma n'asusu Bekee na Sayensi. Mana ha anaghi eme ihe di otu a n'ihu omumu asusu Igbo.	105	61	17	17	3.3	Nnabata

Tebulu 3

Tebulu nke atọ a gosiri ọsịsa miini gbasara etu asụsụ Bekee si emetụta akparamagwa ndị nne na nna ụfọdụ dị ka o siri gbasaa mmụta ụmụaka nye ọmụmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri dị n'Igbo Etiti. N'ebe a, ha chọputara na site n'ọgụ nke iteghete, iri, iri na otu na iri na abuo dabachara n'ihia na miini nke ọ bula ruru 2.5. N'ihia ya, ha wee kpebie na mmalite na ndina ọgụ nke iteghete ruo na nke iri na abuo na-ebute na asụsụ Bekee na-emetuta akparamagwa ndị nne na nna ụfọdụ dị ka o siri gbasaa mmụta ụmụaka nye ọmụmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ.

Ajụjụnchọcha nke anọ

Olee etu asụsụ Bekee si emetuta izu oke ngwa nkuzi dị ka o si gbasaa nkuzi na ọmụmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri dị n'Igbo Etiti?

Ọnọgụgu	Ndina	EI	E	AI	A	Miini	Mkpebi
13	E nwere ọtụtụ ngwa nkuzi maka nkuzi asụsụ Bekee karịa n'ihia ọmụmụ asụsụ Igbo.	112	50	21	17	3.4	Nnabata
14	Ndị nhazi agụmakwụkwọ ka nwee mmachi n'iwabata ngwa nkuzi maka ọmụmụ asụsụ Bekee na Sayensi karịa ihia ọmụmụ Igbo.	93	73	23	11	3.2	Nnabata
15	Ụfọdụ akwụkwọ ọgụgu Igbo bu nke e jiri asụsụ Bekee kowaputa ọtụtụ ihia na-egbochi imuta asụsụ Igbo nke ọma.	77	64	38	21	2.9	Nnabata
16	Iji ngwa nkuzi akuzi asụsụ Igbo na-eme ka m ghọta ihia a na-akuzi nke ọma.	67	84	34	15	3.0	Nnabata

Tebulu 4

Tebulu nke anọ, ndị nchọcha chọputara na site n'ọgụ nke iri na atọ, ruo n'ọgụ nke iri na isii dabara adaba, n'ihia na miini nke ọ bula ruru 2.5. Ya mere ha jiri kpebie na ndina ọgụ nke iri na atọ ruo na iri na isii na-egosi na asụsụ Bekee na-emetuta izu oke ngwa nkuzi dị ka o siri gbasaa nkuzi na ọmụmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri dị n'Igbo Etiti.

Mkparịta ụka n'ihe a chọputara

Mkparịta ụka a gbadoro ụkwu n'ajụju nchọcha ihe omumụ a bu nke a kowara n'isiokwu. N'etu asụsụ Bekee siri nwee mmetụta na nka umu akwukwo gbasara isu na ide asụsụ Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri, nchoputa ihe nchọcha gosiri na iha nha ma asuo asụsụ Igbo n'ulo akwukwo na-egbochi umu akwukwo isu na ide asụsụ Igbo. Otutu umu akwukwo anaghi aghota asụsụ Igbo nke oma ma o buru na a gwakoritaghi ya asụsụ Bekee. N'ihunanya umuaka nwere n'ebe asụsụ Bekee no, na-eme ka ha nwee nsogbu n'isu na ide asụsụ Igbo nke oma. Nke a putara ihe na miini usa ajujudi na tebulu ajuju nchọcha. Ya mere ka a aghota n'ezie na asụsụ Bekee na-enwe mmetuta na nka umu akwukwo gbasara isu na ide asụsụ Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri.

Nchoputa nchọcha a kwadoro Nwadike (1981) onye kwuru na o bu nnarapu ahụ a narapuru asụsụ Igbo ikike iji ya na -akuziri umu akwukwo ihe, na-ebute igwakorita asụsụ Igbo na asụsụ Bekee tumadi mgbe a na-amu Igbo. O kwadokwara Uzoezie (2001) onye kwuru na nnodobe asụsụ Bekee nodobere asụsụ Igbo miputara mkpuru di iche iche nke ufodu n'ime ha bu ihe a hugasiri n'elu ebe a.

N'etu asụsụ Bekee si emetuta mmasi ndi nkuzi asụsụ Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri, ihe a chọputara gosiri na ndi nkuzi Igbo ufodu anaghi enwe afọ ojuju na nkwa okwu isu asụsụ Igbo n'ihu umu akwukwo. Ndi nkuzi ufodu na-enwekari obi iju oyi ikuziri umu akwukwo asụsụ Igbo n'ihu ajo akparamagwa ha n'ebe ihe omumụ a di. Ndi na-akuzi Igbo n'ulo akwukwo na-eme ihere ikowaputa onwe ha di ka ndi nkuzi Igbo n'etiti ndi nkuzi asụsụ Bekee, Sayensi na ndi ozo.

Obi iju oyi ndi nkuzi na-emetuta obi anumoku umu akwukwo n'ebe ihe omumụ asụsụ Igbo di. O wee gosi n'ezie site na nchoputa na asụsụ Bekee na-emetuta mmasi ndi nkuzi n'ebe omumụ asụsụ Igbo no. Hoyle (1986) kwadoro nchoputa a site n'ikwu na onye nkuzi abughi naani kuziere umu akwukwo ihe ka o no oru ya, kama na o bukwa onye ndu, onye mgbaziri na kwa onye agbamume nyere umu akwukwo ya ka mmuta gaa nke oma.

N'etu asụsụ Bekee si emetuta akparamagwa ndi nne na nna ufodu di ka o siri gbasaa mmuta umu akwukwo nye nkuzi na omumụ asụsụ Igbo n'ulo akwukwo, nchọcha a chọputara site na miini usa ajuju na ndi e jiri mee nchọcha kwenyere na ndi a nogasi na tebulu a bu uzọ asụsụ Bekee siri emetuta akparamagwa ndi nne na nna di ka o siri gbasaa mmuta nye omumụ asụsụ Igbo n'ulo akwukwo. Uzọ ndi a gunyere: ndi nne na nna ufodu na-achọ ka umu ha na-asukari asụsụ Bekee iji gosi na ha guru akwukwo, ndi nne na nna ufodu na-eji asụsụ Bekee agwa umu ha okwu na kwa akuziri ha ihe n'ulo. Ihe nchoputa kwenyere na nkwaputa na ndi nne na nna no

n'okwa di elu na-aka egosi nkwardo n'agumakwukwo umu ha tumadi n'iche omumu asusu Bekee, sayensi karja n'omumu asusu Igbo.

N'etu asusu Bekee si emetuta ngwa nkuzi di ka o si gbasa nkuzi na omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo, nchoputa gosiri na ndi nchocha kwenyere n'uzo di iche iche asusu Bekee siri metuta ngwa nkuzi na omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo. Uzo ndi a gunyere inwe otutu ngwa nkuzi maka nkuzi asusu Bekee karja ihe omumu asusu Igbo, ndi nhazi agumakwukwo ka nwee mmasi n'iwabata ngwa nkuzi maka omumu asusu Bekee na sayensi karja ihe omumu asusu Igbo. Ufodu akwukwo ogugu Igbo ka ejiri asusu Bekee kowaputa otutu ihe na-egbochi mmuta asusu Igbo nke oma. Iji ngwa nkuzi akuzi ihe omumu asusu Igbo na-eme ka umu akwukwo ghota ihe a na-akuzi nke oma. Nke a kwadoro nkwaputa Okoye (1997) onyekwuputara na adighi uchu n'ikuzi asusu Igbo na ejighi ngwa nkuzi kwesiri ekwes i akuzi ya na-eme na umakwukwo anaghi asu asusu Igbo nke oma wee na-agwakorita ya na asusu Bekee.

Ntunye Arọ

N'igbakwas i ukwu n'iche nchoputa omumu a, ndi nchocha tunyere arọ ndi a: Ndi goomenti ga-agba mbọ hu na e nwere otutu akwukwo e jiri Igbo Izugbe deputa. N'otu aka ahụ, ndi nkuzi na ndi isi ulo akwukwo ga na-agba umu akwukwo ume nke oma n'omumu asusu Igbo. Ha ga-eme nke a site n'inye ha agumakwukwo n'efu ma o bu inye ha ihe agbamume ndi ozọ. E mee ihe ndi a, o ga-eme ka aguu imu maka asusu Igbo n'ulo akwukwo guwa umu akwukwo.

O ga-adi mma nke ukwu ma o buru na ndi nne na nna ejiri asusu Igbo zulitewe umuaka ha n'ezinaulo. Umuafo Igbo kwesiri inomi agburu ndi ozọ e nwere n'ala Naijiria di ka Awusa na Yoruba bu ndi ji asusu nke ha anya isi. Ndi goomenti ga na-achikoba ogbako di iche iche maka nkuzi iji kuziere ha ufodu ihe. Ha ga-emekwa ka e nwee ngwa nkuzi zuru oke di ka o di n'asusu Bekee na omumu ihe ndi ozọ. E mee otu a, umu akwukwo ga na-enwe mmasi n'omumu asusu Igbo.

Ndi nhazi agumakwukwo ga-agba mbọ guzobe iwu na ntuziaka maka nkwalite omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo. Ha ga-enye iwu na nwata akwukwo o bula bu onye Igbo ga-enwetariri Igbo n'ule WAEC ma o bu NECO tupu o banye mahadum.

Ozo di ka ibe ya bu na ndi isi ulo akwukwo na ndi nkuzi ga-agba mbọ hu na e wepuru ida nwata suru asusu Igbo na klaasi nha. Onodu ida

nha a na-eme ka ụmụ akwụkwọ nwee obi iju oyi gbasara ọmụmụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ.

Tụkwasi nke a, ndị gọọmenti kwesiri ime ka ọ bụrụ iwu na tụpụ e were nwaafọ Igbo ọ bụla n'ọrụ na ọ ga-abụ onye maara asụ ma makwara ka e si ede asụsụ Igbo nke ọma.

Nchịkọta nchọcha

Nchọcha a gbadoro ụkwụ n'ichọputa mmetụta asụsụ Bekee na-emetụta ọmụmụ na nkuzi asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ sinio sekondiri di n'okpuru ọchịchị Igbo Etiti nke Steeti Enugwu. Ajuju nchọcha ayo ka e jiri mee nchọcha a. Isiokwu e lebara anya bu ndi a: Onodu ihe omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri, onodu asusu Bekee n'ulo akwukwo sinio sekondiri, mmetuta asusu Bekee na-emetuta asusu Igbo n'ulo akwukwo sinio sekondiri, na nkwado ndi nne na nna na-enye umu ha gbasara omumu asusu Igbo na e nweghi ngwa nkuzi zuru oke.

Site n'ihe a choputara, o kwere nghota na umu akwukwo, ndi nkuzi, ndi nne na nna, ndi nhazi agumakwukwo, ndi goomenti na umuafọ Igbo niile tinyere aka na-akwatu omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo. N'ilegara anya n'ihe a choputara, a chikotara ihe nchọcha a site n'ikwu na n'ih i nnukwu mbuli e buliri asusu Bekee, asusu Igbo enweela nnukwu nsogbu. Ndi nkuzi asusu Igbo n'onwe ha anaghi enwe mmasi n'ikuzi Igbo, n'ih i da nha e guzobere n'ulo akwukwomaka nwata akwukwo o bula suru Igbo umuaka anaghizi enwe mmasi isu asusu Igbo. Umuaka na -eji Engligho anochite anya asusu Igbo. Ihe onodu ndi a na-egosi bu na asusu Bekee emenyuola asusu Igbo anya n'ulo akwukwo, nke bu na o buru na ndi Igbo ekulighi, omumu asusu Igbo ga-anwu piiii

Edensibia

- Agbedo, C. U. (2000). *General Linguistics and Introductory Reader*. Nsukka: ACE Resources Consult.
- Agbedo, C. U. (2003). *Language and Mind*. Nsukka: ACE Resources Consult.
- Anozie, C.C. (2003). *Igbo Kweni; Akuko na Omenaala ndi Igbo*. Enugu: Computer Edge Publishers.
- Ene, O.I. (1999). "Influence of Levels of Education on Code Mixing among Igbo-English Speakers". Nchọcha M.Ed. Ngabala Curriculum Studies and Education Technology. Mahadum Port Harcourt
- Hassanpour, (2001). "The Political Linguistics and Linguicide" Na Robert Phillipson (ohz.) *Rights to Language Equition*.

- Igboanusi, H. (2002). *Igbo English in Nigeria Level*. Ibadan: Enicrownfit Publisher.
- Lado, R. (2008). *Linguistics Cross Cultures Ann*. Abbor: University of Michigan Press.
- Mba, E.E. (2007). *Elison in Igbo Language and Literature in a Developing Country*. Onitsha: African First Publishers
- Mgbodile, T. O. (1987). *Dynamics of Reading Development in Early Childhood Education*. Meks-Uniove (Nig) Publishers.
- Nwadike, I. U. (2002). *Igbo Language in Education: A Historical Study*. Obosi: Pacific Publishers.
- Okeke, B. S. (1985). *A Handbook on Education Administration*. Owerri: New African Publishers.
- Okorji, B. I. (1998). *Aspect of Tonoloji in Umuchu Dialect. A Syntatic Appraisal*. Nsukka: Humanal of the humanity.
- Okoye, B. (1995). "Attitude of Urban and Rural Senior Secondary School Students towards Mathematics". *Journal of Quality Education*, 1.58-62.
- Okpala, C. E (1990). *Issues in Nigeria Education*. Aba: Span Publishers.
- Oraka, L. N. (1983). *The Foundations of Igbo Studies*. Onitsha: University Publishers.
- Orjime, D. S. (2003). "Language and the Survival of Democracy in Nigeria". *FASS Journal of Faculty of Arts Seminar Series*. Makurdi: Benue State University.
- Osuala, E. C. (1992). *Introduction to Research Methodology*. Onitsha: Africana Feb. Publishers.
- Ugwu, E. I. (2013). "Reciprocal Interferences in Bilingual English –Igbo Speaking Society: The Implication in Language Pedagogy". *International Journal of Social, Management, Economics and Business Engineering*.
- Ugwu, T.C. (2006). "Effects of Use of Instructional Materials in the Teaching and Learning of Literature in Senior Secondary School in Igbo–Etiti Local Government Area" Nchọcha B.Ed. Mahadum Naijiria, Nsuka.
- Ukeje, B.O. (1976). *Education for Social Reconstruction*. London: Macmillan Education.
- Uzozie, R.U. (2001). *The Future Status of the Igbo Language in the Emerging Polyglossic Speech Community, a Speculation*. Akwukwọ Nguputa na 10th Annual Conference and general meeting of the Modern Language Association of Nigeria at the Nigeria French Language village, Badagri, Lagos ihu 7